

Розділ перший*Педагогіка, філософія, психологія, соціологія, філологія***Ткемаладзе Зоя Павлівна***Харківська гуманітарно-педагогічна академія***АРТ-ТЕРАПІЯ І АРТ-ПЕДАГОГІКА В НАВЧАННІ ДІТЕЙ
РІЗНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РІВНЯ**

У статті аналізується роль арт-терапії та арт-педагогіки в навчанні і вихованні дітей різного інтелектуального рівня. В наш час в сучасній шкільній практиці ми спостерігаємо зниження рівня вихованості та освіченості учнів, дегуманізацію у відносинах між підлітками, ослаблення виховного впливу сім'ї. Засвоєння вельми розпливчастих соціальних норм, правил спілкування і поведінки, відсутність в суспільстві стійкої системи цінностей чинять негативний вплив на орієнтацію підлітка в системі соціальних відносин і нерідко стають причиною девіантних поведінкових проявів.

Ключові слова: арт-терапія, мистецтво, арт-педагогіка, виховання, корекційно-розвивальне навчання.

Ні для кого не секрет, що сьогодні в школах зросла кількість педагогічно і соціально запущених дітей, дітей із затримкою психічного розвитку, у зв'язку з чим відкриваються класи компенсуючого і корекційно-розвиваючого навчання в рамках загальноосвітніх шкіл. Вітчизняна педагогіка має багатий досвід роботи з важкими дітьми. Великий вплив на формування системи корекційної роботи надав досвід організації колонії для дітей з девіантною поведінкою С.Т. Шацького, А.С. Макаренка та ін. Вони заклали і розвинули основні принципи, методи і зміст роботи з важкими дітьми та підлітками. До 30-х років ХХ ст. у вітчизняній педагогіці відбувається становлення системи профілактичної та корекційної роботи з дітьми девіантної поведінки, яка багато в чому визначає сучасні підходи до вирішення цієї проблеми. У 60-ті – 80-ті роки вітчизняна наука збагатилася новими дослідженнями. Відомий внесок в вирішення питання про відхилення як про соціальне явище внесли В.А. Афанасьєв, А.Г. Здравосмилов, В.Т. Кудрявцев, Я.І. Гилянський. На їхню думку, девіантна поведінка – це складний соціально-психологічний прояв, який характеризується великою різноманітністю ознак: відсутністю позитивних інтересів і прагнень, низькою загальною культурою, зневажливим ставленням до оточуючих, шкідливими звичками.

А.Г. Здравосмилов приділяє особливу увагу історичному фактору і його впливу на криміналізацію сучасного суспільства. Він вважає, що революції, війни, репресії, придушення будь-якого інакомислення, застосування організованого насильства з боку держави протягом кількох поколінь сформували у народу толерантне ставлення до прояву насильства. Він зазначає сумний факт поширення в молодіжному середовищі нового типу особистості, вихованої на «цінностях» кримінального світу [3].

Девіантна, інноваційна поведінка пов'язана з готовністю до добровільного ризику, необхідного для самоактуалізації і самоствердження особистості в нових умовах. У певній частині молоді формується толерантне ставлення до раціонально-прагматичної поведінки, пов'язаною з готовністю до незаконних способів діяльності. Сім'я і ЗМІ стають найбільш ефективними каналами для продукування стереотипів агресивної поведінки. У зв'язку з цим в останні роки в педагогічній діяльності все більшого значення набуває корекційно-розвивальний аспект навчання. Нові підходи до загальної і фахової освіти передбачають створення оптимальних умов для навчання та розвитку дітей з різними індивідуально-психологічними особливостями, посилена увага до їх фізичного і психологічного здоров'я, до профілактики та корекції відхилень у розвитку. В цьому сенсі показовий досвід В.П. Кашенко, який багато і

продуктивно працював в даному напрямку. У 1908 р. він відкриває «Школу-санаторій для дефективних дітей». Пізніше Всеволод Петрович назве цих дітей винятковими. Назва була змінена не випадково. Справа в тому, що в кінці XIX ст. у вітчизняній психіатрії діагноз «дефективна дитина» ставився в рівній мірі епілептику, шизофреніку, девіанту, так як відхилення поведінки розглядалося з біологічної точки зору, а діти з відхиленою поведінкою, як клінічно хворі. В.П. Кащенко одним з перших виключив з поняття «дефективна дитина» важковиховуваних дітей. У своїй книзі «Педагогічна корекція» він говорив про те, що діти з відхиленнями в поведінці в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин «вбиті з життєвої колії», але клінічно здорові. Він називає їх винятковими, які вимагають спеціального корекційно-профілактичного впливу. Основними домінантами в корекційно-профілактичній діяльності експериментальної школи були: методи, що інтегрують у собі зусилля педагога, психолога, лікаря; створення умов для розвитку емоційного, соціального, інтелектуального потенціалу дитини, формування його позитивних особистісних якостей, компенсації первинних порушень і корекції вторинних відхилень у розвитку; опора на виховні можливості мистецтва і творчу діяльність в процесі розвитку емоційного потенціалу дитини [2]. Цікаво, що дані ідеї В.П. Кащенко близькі ідеям арт-терапії, яка починає свій розвиток в західній психології в 20-х роках XX ст., а сам термін «арт-терапія» був вперше використаний А. Хіллом в 1938 р. і незабаром набув широкого поширення.

В даний час вітчизняна педагогіка і психологія з великою увагою вивчає можливості арт-терапії та педагогічної терапії або арт-педагогіки. Незважаючи на тісний зв'язок з лікувальною практикою, арт-терапія в багатьох випадках має переважно профілактичну і розвиваючу спрямованість, що має велике значення в діяльності освітніх установ. У педагогічній інтерпретації арт-терапія розуміється як турбота про емоційне самопочуття і психологічне здоров'я засобами художньої діяльності. Арт-терапія набагато частіше застосовується в різного роду тренінгах з клінічно здоровими людьми, тому концепт «терапії», в значенні медичного втручання, не є базовим, так як в більшості випадків арт-терапія оперує такими категоріями, як «самореалізація» людини, «гармонізація» його особистості і його способу життя.

На думку багатьох видатних педагогів арт-педагогіка розглядає взаємодію педагогіки і мистецтва в корекційно-направленому процесі формування художньої культури дітей з проблемами розвитку. Сутність арт-педагогіки полягає, по-перше, в її виховній функції, вона впливає на морально-етичні, естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості і сприяє соціокультурної адаптації з допомогою мистецтва. Мистецтву як важливому фактору виховання, розвитку та навчання дітей особливе місце відводили П.П. Блонський, А.С. Макаренко, С.Т. Шацький, В.А. Сухомлинський та ін. П.П. Блонський виявив необхідність послідовного вирішення цілого кола педагогічних завдань в роботі з важкими дітьми засобами естетичного впливу. Він вбачав прямий зв'язок естетичних почуттів і переживань з мораллю. П.П. Блонський говорив про те, що в основі поведінки лежить емоційна сфера, а це сфера чуттєва, тому вплив на неї засобами мистецтва є найбільш оптимальним. У його дослідженнях вперше серед загальних принципів шкільної роботи особливе місце зайняла система естетичного розвитку особистості. А.С. Макаренко розглядав естетичне виховання, перш за все, як один із шляхів морального виховання. Він вважав важливим внесення художнього початку в самий процес життя вихованців: «Краса – наймогутніший магніт, і приваблює не тільки гарне обличчя або фігура людини, але і гарний вчинок, красивий спектакль ... Бити на красу, значить бити напевно, оскільки прагнення до краси, міцно закладене природою в кожній людині, є кращий важіль, яким можна повернути людину до культури » [3]. В.А. Сухомлинський у «Листах до сина» пише: «Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво «випрямляє» душу людини» [8]. Ці слова В.А. Сухомлинського як не можна краще відображають всю серйозність і важливість завдань, що стоять перед вчителями, які займаються навчанням і вихованням важких дітей, дітей шкіл-інтернатів та спеціальних шкіл. Як допомогти «випрямитися» цій юній душі, яка нерідко ще в ранньому дитинстві отримала серйозні травми? Як домогтися, щоб вихованець розумів слово вчителя, щоб він його сприймав, щоб воно до нього доходило? В.А. Сухомлинський у книзі «Про виховання» говорить: «... самими різними засобами

розвивати чуйність душі, будити совість, підтримувати духовність. Серед засобів такого впливу виховання красою, повинно бути на першому місці. Саме звернення до краси, облагороджування душі, переживання краси і знімає «товстошкірість», стоншує почуття дитини настільки, що вона стає сприйнятливою до слова, а значить, стає здатною до виховання» [7].

Спілкування з мистецтвом не тільки розширює межі контактів з людьми, дозволяє побачити світ іншими очима, а й забезпечує духовну підтримку у важких життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим особливе місце займає стан катарсису, який досягається шляхом як художнього сприйняття, так і в процесі художньої творчості, і звільняє людину від тяжкості переживань, негативних емоцій, просвітленням і піднесенням його світовідчуття.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що застосування арт-терапії та арт-педагогіки особливо органічно на предметах освітньої галузі «Мистецтво», наприклад, світової художньої культури, в умовах спеціальної загальноосвітньої школи або в класах компенсуючого і корекційно-розвиваючого навчання загальноосвітніх шкіл. Ця органіка обумовлена тим, що структурною основою арт-терапії та арт-педагогіки як двох взаємопов'язаних методів є різні види мистецтва (образотворче мистецтво, музика, література, театр, ритміка і т.д.), а предметним полем впливу – чуттєво-емоційна сфера особистості: процеси сприйняття і відчуттів, рефлексивних здібностей і емоційно-вольової регуляції, невербально-комунікативної культури, що відповідає предметному полю впливу і поліхудожній основі змісту предмета «Світова художня культура».

Однак в результаті вивчення та аналізу наукових розробок вітчизняної і зарубіжної педагогіки, психології, соціології, в області арт-терапії та арт-педагогіки, слід наголосити на необхідності більш точного позначення нюансів відмінностей в технологічних і методичних підходах арт-терапії та арт-педагогіки, які поки не цілком чітко виявлені. Можна припустити, що керуючись концепцією особистісно-орієнтованого навчання, згідно з яким в центрі навчання знаходиться той хто навчається, його мотиви, цілі, індивідуально-психологічні особливості, тобто сам учень як особистість, в роботі з дітьми з затримкою психічного розвитку більший акцент буде робитися на методи арт-терапії, а арт-педагогіка – ляже в основу роботи з соціально і педагогічно запущеними дітьми, для яких концепт «терапія» менш затребуваний. При такому підході методи арт-терапії та арт-педагогіки будуть переломлюватися через призму особистості учня, його потреби, здібності, інтелект, активність і інші індивідуально-психологічні особливості, забезпечуючи персоналізацію педагогічної взаємодії, де педагог є співробітником, що активізує і заохочує творчу самостійність, ініціативу і самовираження учня. Можливо, саме в цьому напрямку продовжить свій подальший розвиток дослідницька діяльність вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів в області арт-терапії та арт-педагогіки.

Література:

1. Анисимов В.П. Арт-педагогика как система психологического сопровождения образовательного процесса / В.П. Анисимов // Вестник ОГУ. – 2003.
2. Кащенко В.П. Путем творчества. Странички жизни и опыта одной экспериментальной школы / В.П. Кащенко. – М., 1922.
3. Медведева Е.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комисарова, Т.А. Добровольская. – М.: Издательский центр «Академия», 2001.
4. Неменский Б.Н. Искусство, Культура, Образование: Цикл бесед. – М., 1993.
5. Печко Л.П. Уровни эстетического сознания и отношения старшеклассников к миру прекрасного / Сб. науч. трудов / Л.П. Печко. – М.: АПН СССР, 1989. – С. 6-20.
6. Простір арт-терапії. Збірка наукових праць. – К., 2011. – 137 с.
7. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М.: Политическая литература, 1982. – 270 с.
8. Сухомлинский В.А. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1979. – 96 с.